

źródła monastyczne

67

źródła monastyczne

67

Redaktor serii: Ks. Marek Starowieyski

starożytność

40

Rada naukowa:

Marek Derwich
Dariusz Kasprzak OFMCap.
Przemysław Nehring
Krzysztof Ożóg
ks. Marek Starowieyski
Ewa Wipszycka
Rafał Zarzeczny SI

ŚW. HIERONIM ZE STRYDONU

DISMA

POLEMICZNE

PRZECIW HELWIDIUSZOWI

PRZECIW JOWINIANOWI

PRZECIW WIGILANCJUSZOWI

Przekład:

ks. WOJCIECH KANIA (†)
LEON NIEŚCIOR OMI
GRZEGORZ RURAŃSKI OMI

Wstępy:

GRZEGORZ RURAŃSKI OMI
LEON NIEŚCIOR OMI

Redakcja naukowa:

LEON NIEŚCIOR OMI

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Redakcja tomu:

MICHAŁ TOMASZ GRONOWSKI OSB

GRZEGORZ HAWRYŁECZKO OSB

Korekta:

ELŻBIETA WIATER

Projekt okładki i stron tytułowych:

ANDRZEJ CIEPŁUCHA

Opracowanie typograficzne:

JAN NIEĆ

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

L.dz. 153/2013, Tyniec, dnia 13.08.2013

Konrad Małys OSB, przeor administrator

Wydanie I: 2013

ISBN 978-83-7354-484-0

ISSN 1230-6711

© Copyright by TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów 2013

ul. Benedyktyńska 37

30-398 Kraków

tel.: +48 (12) 688-52-90

tel./fax: +48 (12) 688-52-91

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	7
SŁOWO WSTĘPNE (<i>Leon Nieścior OMI</i>).....	9

ŚW. HIERONIM, PRZECIW HELWIDIUSZOWI O WIECZYSTYM DZIEWICTWIE BŁOGOSŁAWIONEJ MARYI

WSTĘP (<i>Grzegorz Rurański OMI</i>).....	13
Osoba Helwadiusza.....	13
Kontekst sporu	15
Doktryna Helwadiusza.....	18
Apologia dziewictwa Maryi	21
Bibliografia.....	30

ŚW. HIERONIM ZE STRYDONU, PRZECIW HELWIDIUSZOWI O WIECZYSTYM DZIEWICTWIE BŁOGOSŁAWIONEJ MARYI (<i>przekł. ks. Wojciech Kania</i>).....	33
---	----

ŚW. HIERONIM, PRZECIW JOWINIANOWI

WSTĘP (<i>Leon Nieścior OMI</i>)	77
Sprzeciw Kościoła i państwa	79
Jowinian w świetle Hieronima.....	86
Źródła inspiracji Hieronima.....	94
Ciąg dalszy sporu	102
Bibliografia.....	111

ŚW. HIERONIM ZE STRYDONU, PRZECIW JOWINIANOWI (<i>przekł. Leon Nieścior OMI</i>).....	115
Księga I	115
Księga II.....	275

ŚW. HIERONIM, PRZECIW WIGILANCJUSZOWI

WSTĘP (<i>Grzegorz Rurański OMI</i>).....	387
Wigilancjusz – adwersarz Hieronima.....	387
Hieronim jako satyryk	397
Praktyki pobożne w <i>Adversus Vigilantium</i>	406
Beżenność duchownych i mnichów	420
Bibliografia.....	425

ŚW. HIERONIM ZE STRYDONU, PRZECIW WIGILANCJUSZOWI. (<i>przekł. Grzegorz Rurański OMI</i>).....	429
--	-----

LITERATURA ŹRÓDŁOWA.....	459
INDEKS BIBLIJNY.....	465
INDEKS RZECZOWY	479

WYKAZ SKRÓTÓW

- BKV *Bibliothek der Kirchenväter*, hrsg. von F. Reithmayr - V. Thalhfer, Kempten 1860-, 1911-.
- BOK *Biblioteka Ojców Kościoła*, Kraków 1992-
- CCL *Corpus Christianorum. Series Latina*, I-, Turnholti 1953-
- CPG *Clavis Patrum graecorum*, wyd. M. GEERARD [i in.], t. 1-5, Turnhout 1974-2003
- CPL E. DEKKERS, AE. GAAR, *Clavis Patrum Latinorum*, Turnhout 1998³.
- CSEL *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wien 1866-
- EKat. *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1973-
- Ep.* *Epistola, epistolae*, listy
- GCS *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte*, Leipzig/ Berlin 1897-
- HIERONIM, *Ep.*, Św. HIERONIM, *Listy*, t. 1-5, oprac. na podstawie tłumaczenia J. CZUJA M. OŻÓG, *ŻMT* 54, 55, 61, 63, 68, 2010-2013.
- LXX *Septuaginta*
- OŻ *Ojcowie Żywi*, Kraków 1978-
- PL J.P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus. Patrologia Latina*, vol. 1-217, Parisiis 1841-1855.
- POK *Pisma Ojców Kościoła*, Poznań 1924-
- PSP *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, Warszawa 1969-
- SCh *Sources Chrétiennes*, wyd. H. DE LUBAC, J. DANIELOU [i in.], Paris 1941-

-
- StPatr *Studia Patristica. Papers Presented to the International Conference on Patristic Studies*, vol. I–XIV, Berlin 1957–1984, vol. XV–, Leuven 1984–
- ŻMT *Źródła Myśli Teologicznej*, Kraków 1996–
- ŻrMon *Źródła Monastyczne*, Kraków-Tyniec 1993–
- ŻrMon 8 Sulpicjusz Sewer, *Pisma o św. Marcinie z Tours. Żywot. Listy. Dialogi*, tł. P.J. Nowak, wstęp, koment. i oprac. ks. M. Starowieyski, posłowie H. Malewska, 1995.
- ŻrMon 33 Św. Hieronim, *Listy do Eustochium*, tł., wstęp i oprac. B. Degórski, 2004.

SŁOWO WSTĘPNE

W tomie 16. Źródeł Monastycznych zostały wydane pierwsze pisma greckie na temat dziewictwa, pochodzące z III wieku, mianowicie: Pseudo-Klemensa Rzymskiego i Metodego z Olimpu wraz z anonimową homilią o dziewictwie (tzw. Pseudo-Bazyli). W niniejszym tomie wydajemy z kolei trzy łacińskie pisma z końca IV stulecia autorstwa św. Hieronima. W dziele *Przeciw Jowinianowi* tematyka dziewictwa wysuwa się na pierwszy plan w aspekcie relacji do małżeństwa, w piśmie *Przeciw Helwidiuszowi* – w aspekcie dziewictwa Maryi, natomiast w traktacie *Przeciw Wigilancjuszowi* znajduje wyraz w jednym z kilku podejmowanych tam wątków, a mianowicie beżzenności duchownych. Tym trzem pismom nadajemy wspólny tytuł *Pisma polemiczne*, gdyż wszystkie powstały w ogniu dyskusji, którą Hieronim toczył z adwersarzami na temat ascezy i pobożności, czystości i dziewictwa.

Dodajmy, że w twórczości Hieronima wymienia się jeszcze inne pisma polemiczne, w których Hieronim prowadzi dyskusję: z pelagianami, lucyferianami, z biskupem Janem z Jerozolimy oraz Rufinem z Akwilei¹. Poza polemiką z Janem Jerozolimskim, wszystkie inne pisma

¹ Por. św. Hieronim, *Dialogi contra Pelagianos; Dialogus contra Luciferianos; Contra Ioannem Hierosolymitanum; Apologia adversus libros Rufini*.

zostały wydane w języku polskim czy też są w trakcie wydawania. Tak oto staje się dostępna w naszym języku ta część Hieronimowej twórczości, w której autor jako wykształcony retor mógł najlepiej wykorzystać opanowany kunszt walki na słowa. Co do wybranych przez nas pism, przybywa jednocześnie kolejny tom podejmujący ten niezwykle ważny dla duchowości chrześcijańskiej, a monastycznej czy zakonnej w szczególności, temat dziewictwa i czystości.

Kontrowersje wokół relacji między dziewictwem i małżeństwem, w których centrum znalazł się Hieronim i jego przeciwnicy, dają obraz nie tylko myślenia teologicznego tamtej epoki, ale i sposobu prowadzenia dyskusji, bardzo odmiennego od ducha naszych czasów. Gdy jednak czytelnik zada sobie trud oddzielenia treści od formy, gdy okaże wyrozumiałość dla egzaltacji i emocjonalności, której ulegali polemicy w owych sporach, dla bezpardonowości w doborze środków polemicznej walki, którą toczyli, być może odkryje prawdy ponadczasowe, które i dzisiaj przemawiają.

Leon Nieścior OMI

**ŚW. HIERONIM,
PRZECIW HELWIDIUSZOWI
O WIECZYSTYM
DZIEWICTWIE
BŁOGOSŁAWIONEJ MARYI**

*(Adversus Helvidium
de Mariae virginitate perpetua)*

Przekład

ks. Wojciech Kania (†)

rewizja przekładu

Leon Nieścior OMI

Wstęp

Grzegorz Rurański OMI

WSTĘP

Wśród licznych oponentów Hieronima, którzy stawali się przedmiotem jego ataku, znalazł się Helwidiusz. Swoją naukę wyłożył w Rzymie między 382 a 384 rokiem w piśmie skierowanym przeciwko niejakiemu Krateriuszowi. Hieronim odpowiedział na tezy przeciwnika prawdopodobnie pod koniec tego samego roku, w którym tamten napisał swoje dziełko¹.

Osoba Helwidiusza

O życiu Helwidiusza wiemy niewiele. Przeszedł do historii jako rzymski pisarz chrześcijański, błędnowierca, który w IV wieku zaprzeczał dziewictwu Maryi i głosił wyższość małżeństwa nad celibatem. Miał przyjaźnić się z biskupem ariańskim z Mediolanu, Auksencjuszem². To Gennadiusz z Marsylii sto lat później podał, że Helwidiusz był uczniem Auksencjusza i zwolennikiem Symmachusa³. Niektórzy uczeni kwestionują identyfikację tej osoby z mediolańskim Auksencjuszem, gdyż gdyby Hel-

¹ Por. P. NEHRING, *Dlaczego dziewictwo jest lepsze niż małżeństwo? Spór o ideał w chrześcijaństwie zachodnim końca IV w. w relacji Ambrożego, Hieronima i Augustyna*, Toruń 2005, s. 86n.

² Por. A. KOWALSKI, *Helwidiusz*, [w:] EKat. 6, 1993, s. 670.

³ Por. GENNADIUSZ Z MARSYLII, *De viris illustribus* 33. W opracowaniu rezygnujemy z dokładniejszego opisu edycji dzieła oryginalnego; szczegóły na ten temat por. CPG i CPL; nazwa polska dzieła patrystycznego wskazuje na istnienie polskiego przekładu; wykaz

widiusz miał takie związki, Hieronim nie omieszkaby wytknąć je swemu przeciwnikowi. W przypadku Symmachusa, może chodzi o członka sekty ebionitów, żyjącego w II wieku, którego naśladowcy, symmachianie, mieli właśnie negować dziewictwo Maryi po urodzeniu Jezusa (*post partum*)⁴. Powyższe lakoniczne wzmianki wskazują na to, że przedmiotem zainteresowania i refleksji Helwidiuszowych oponentów, dzięki którym przetrwała wiedza o nim, nie było jego życie, ale poglądy.

Hieronim pisał w swoim pamflecie, że Helwidiusz był jako *jedyny na całym świecie dla siebie równocześnie i świeckim, i kapłanem*⁵. Właśnie to stwierdzenie stało się dla wielu badaczy przyczynkiem do ustalenia, do jakiego stanu należał Helwidiusz. Jedni uznali go za świeckiego, inni za duchownego, jeszcze inni doszli do wniosku, że był kapłanem żonatym⁶. Jednoznaczna odpowiedź, która miałaby mocne uzasadnienie w źródłach, wydaje się być niemożliwa. Możliwe jest jednak, aby to zdanie powodujące tyle zakłopotania zinterpretować w inny sposób. Rocca wskazuje na potrzebę ustalenia, czy mamy tu do czynienia z opisem rzeczywistości, czy chodzi o zabieg re-

polskich przekładów por. W. STAWISZYŃSKI, *Bibliografia patrystyczna 1901–2004*, Kraków 2005.

⁴ Por. P. NEHRING, *Dlaczego dziewictwo jest lepsze niż małżeństwo?*, s. 85.

⁵ *Przeciw Helwidiuszowi* 1.

⁶ Na temat opinii różnych autorów o stanie Helwidiusza por. G. ROCCA, *L'Adversus Helvidium di san Girolamo nel contesto della letteratura ascetico-mariana del secolo IV*, Bern 1998, s. 56.

toryczny⁷. Jeśli weźmiemy pod uwagę stosunek Hieronima do swoich adwersarzy, jest mało prawdopodobne, aby chciał zatrzymywać się nad ich życiem. Mogło by to okazać się oznaką szacunku dla przeciwnika. Trudno sobie wyobrazić Hieronima pragnącego, aby czytelnicy wiedzieli o Helwidiuszu coś więcej niż to, że był heretykiem godnym odrazy. Wydaje się zatem bardzo możliwe, że określenie *solus in universo mundo sibi et laicus et sacerdos* jest niczym innym jak zabiegiem czysto satyrycznym, mającym wykazać niedorzeczność poglądów Helwidiusza i brak sprzymierzeńców. Mija się jednak z prawdą stwierdzenie Hieronima, że Helwidiusz nie miał zwolenników. Rozwój wydarzeń pokazuje, że cieszył się poparciem swoich stronników⁸. W poszukiwaniu innej racji dla nazwania Helwidiusza laikiem i kapłanem, można zatrzymać się na poglądach Helwidiusza, które czyniły z niego heretyka. W mniemaniu Strydończyka być może powinien był on założyć swój „Kościół”, gdzie byłby kapłanem i świeckim w jednej osobie.

Kontekst sporu

Geneza sporu Hieronima z Helwidiuszem przypada na okres debaty w Kościele na temat nowych form życia chrześcijańskiego. To właśnie ruch ascetyczny, który w IV wieku zyskał w Rzymie wielu zwolenników, był jednym z czynników tworzących kontekst omawianego

⁷ Por. G. ROCCA, *L'Adversus Helvidium*, s. 57.

⁸ Por. św. AUGUSTYN, *De haeresibus* 84; G. ROCCA, *L'Adversus Helvidium*, s. 57.

sporu⁹. Warto zauważyć, że w Wiecznym Mieście początki życia monastycznego, a przynajmniej ascetycznego, miały miejsce dużo wcześniej. Kiedy w roku 382 Hieronim przybył do Rzymu, istniał już tam ruch ascetyczny, zwłaszcza w kręgach kobiecych¹⁰. To z Rzymu ascetyzm i monastycyzm rozszerzył się na niektóre części Półwyspu Apenińskiego¹¹. Ekspansja nowych form życia chrześcijańskiego na Zachodzie z całą pewnością doprowadziła do pojawienia się, zwłaszcza w metropolii, wielu zarówno zwolenników, jak i przeciwników ascetyzmu. Z jednej strony propagatorzy życia ascetycznego podkreślali wartość dziewictwa i lansowali taki sposób życia jako doskonałe naśladowanie Chrystusa. Z drugiej strony przeciwnicy głosili wyższość i doskonałość życia małżeńskiego. Helwidiusza należy zidentyfikować jako przeciwnika dziewictwa, a co za tym idzie, głosiciela wyższości małżeństwa nad życiem ascetycznym¹².

Innym czynnikiem, który niewątpliwie miał wpływ na spór, była dyskusja teologiczna dotycząca dziewictwa Maryi, matki Jezusa. Debata teologiczna dotyczyła przede wszystkim kwestii dziewictwa Maryi w czasie i po urodzeniu Jezusa: *in partu* i *post partum*¹³. Z samego istnienia burzliwej dyskusji wolno wnioskować, że dok-

⁹ Por. G. ROCCA, *L'Adversus Helvidium*, s. 25.

¹⁰ Por. A. LÓPEZ AMAT, *La Vita consacrata. Le varie forme dalle origini ad oggi*, Roma 2001, s. 47.

¹¹ Por. tamże, s. 50.

¹² Por. G. ROCCA, *L'Adversus Helvidium*, s. 37.

¹³ Por. tamże, s. 28.

tryna Kościoła na ten temat nie była wtedy jednoznaczna i ostateczna. Hunter wskazuje na przykład na Tertuliana i Orygenes, którzy uznawali dziewictwo Maryi *ante* i *post partum*, ale nie *in partu*¹⁴.

Należy przywołać jeszcze jedną postać mającą wielki wpływ zarówno na dzieło Hieronima, jak i poglądy Helwidiusza. Chodzi o Krateriusza, którego wspomina Hieronim w swoim piśmie¹⁵. Ta lakoniczna wzmianka o człowieku, którego kunszt wymowy starał się naśladować bez powodzenia Helwidiusz, nie była tylko czystym zabiegiem satyrycznym ośmieszającym adwersarza. Wspomniana postać, to autor bardzo znanego za czasów polemisty ze Strydonu dzieła wychwalającego dziewictwo, które znajduje swoją kulminację w wiecznym dziewictwie Maryi¹⁶. Hieronim przywołał w swoim pamflecie jego imię dla aprobaty poglądów i pochwały pism Krateriusza. Skoro Helwidiusz, jak twierdził Hieronim, starał się naśladować wymowę Krateriusza, to można przypuszczać, że korzystał z jego dzieła, a może nawet bezpośrednio je atakował. Wolno przyjąć następującą możliwość: Helwidiusz naśladował styl literacki Krateriusza, ale reprezentował poglądy przeciwne. Rocca nie ma żadnych

¹⁴ Por. TERTULIAN, *De carne Christi* 4,3–4; 23,3–5 etc; ORYGENES, *Homilie do Księgi Kapłańskiej* 12,4,1 (PSP 31/2, s. s. 161n.); TENŻE, *Homilie o Ewangelii św. Łukasza* 14,7–8 (PSP 36, s. 70n.); D. HUNTER, *Marriage, Celibacy, and Heresy in Ancient Christianity: The Jovinianist Controversy*, Oxford 2007, s. 181–187.

¹⁵ Por. *Przeciw Helwidiuszowi* 18.

¹⁶ Por. M.I. DANIELI, *La perenne verginità di Maria (contro Helvidio)*. *Introduzione, traduzione e note*, Roma 1988, s. 10–11.

wątpliwości, że doszło w Rzymie do polemiki, w której brał udział z jednej strony Helwidiusz, a z drugiej – Hieronim i Krateriusz. Pierwszy głosił wyższość małżeństwa, a drudzy – dziewictwa. Dla podkreślenia jedności poglądów Hieronim nazywa Krateriusza bratem¹⁷. Pismo wykraczało poza jednostkowy spór. Wolno je postrzegać w szerokim nurcie pism broniących wartości dziewictwa i życia ascetycznego w kontekście antagonizmu wokół relacji między dziewictwem i małżeństwem zaistniałego w Kościele pod koniec IV wieku, a nie jedynie jako efekt sporu z pojedynczym przeciwnikiem.

Powyższe uwagi są pomocne w znalezieniu klucza do lektury *Adversus Helvidium*. Obrona przez Hieronima dziewictwa Maryi była jednocześnie obroną wartości życia ascetycznego i dziewiczego, którego Maryja pozostaje najdoskonalszym wzorem. Z kolei dla Helwidiusza ukazanie Maryi jako małżonki w pełnym tego słowa znaczeniu i matki mającej kilkoro dzieci oznaczało obronę wartości instytucji małżeńskiej.

Doktryna Helwidiusza

Uważna lektura dzieła *Adversus Helvidium* pozwala ustalić poglądy adwersarza. Sam autor potwierdza, że strukturę jego pisma konstruuje odpowiedzi na zarzuty heretyka¹⁸. Oznaczałoby to, że przytoczona doktryna

¹⁷ Por. G. ROCCA, *L'Adversus Helvidium*, s. 53.

¹⁸ Por. *Przeciw Helwidiuszowi* 11; analiza treści pisma por. P. NEHRING, *Dlaczego dziewictwo jest lepsze niż małżeństwo?*, s. 87–93. Nie ma wątpliwości, że Hieronim starał się odpowiedzieć na konkretne zarzuty Helwidiusza, trzymając się struktury jego pisma. Może wła-

Helwidiusza jest rzeczywiście jego autorstwa i nie ma w niej żadnej manipulacji ze strony Hieronima.

Pierwszy pogląd opiera się na Mt 1,18–20¹⁹, który w opinii Helwidiusza świadczy o tym, że Maryja i Józef byli małżeństwem w pełnym tego słowa znaczeniu. Oburzony Hieronim przedstawia tę tezę, cytując słowa oponenta wymierzone przeciwko niemu. Helwidiusz twierdzi, że Maryja była zaślubiona Józefowi po to, by być faktycznie jego żoną, a zaprzecza temu, iż była oddana jedynie jego opiece, jak chciał Hieronim czy inni²⁰. Jego zdaniem Maryja i Józef żyli razem jak mąż i żona i byli wzorem prawdziwego małżeństwa. W odpowiedzi Hieronim wytyka przeciwnikowi brak konsekwencji, ponieważ raz nazywa Maryję zaślubioną, a drugi raz małżonką²¹. Ta sprzeczność wydaje się być spowodowana nierozróżnianiem przez Helwidiusza pomiędzy terminem „zaślubiona” i terminem „żona”. Można by zatem pojęcie *uxor* odnieść do Maryi, lecz nie w pełnym tego słowa znaczeniu, jak to czynił przeciwnik Hieronima²².

Powyższy pogląd prowadzi Helwidiusza do następnego twierdzenia. Mianowicie, że wspólne życie Maryi i Józefa było *more uxorio*, czyli normalnym pożyciem małżeńskim. Taki wniosek wyciąga z Mt 1,24–25, a wy-

śnie dlatego autor, w porównaniu z innymi pamfletami, rzadko dawał się ponieść retorskim atakom *ad personam* w stosunku do adwersarza.

¹⁹ Por. *Przeciw Helwidiuszowi* 3.

²⁰ Por. tamże.

²¹ Por. tamże, 4.

²² Por. G. ROCCA, *L'Adversus Helvidium*, s. 92.

stępujący tam czasownik „poznać” odnosi do aktu małżeńskiego²³. Powyższy fragment stanowi w jego przekonaniu dowód na to, że po urodzeniu Jezusa Józef i Maryja żyli na sposób małżeński, ponieważ Józef wziął do siebie swoją Małżonkę i „poznał” ją dopiero wtedy, gdy zrodziła Jezusa.

Dalej oponent Hieronima twierdzi, że Jezus był synem pierworodnym, ale nie jedynym. Skoro Jezusa nazywa się pierworodnym synem, to zakłada się, że miał innych braci, w przeciwnym razie o takim synu matki mówi się *jednorodzony*, a nie *pierworodny*²⁴. Helwidiusz próbuje wykazać na podstawie świadectw biblijnych istnienie braci Jezusa. W tym celu odwołuje się do relacji nowotestamentalnych, gdzie mowa o braciach Pana²⁵.

Te przedstawione w skrócie poglądy stanowiły zarzewie sporu pomiędzy Helwidiuszem a Hieronimem. Interesujące spostrzeżenie czyni M.I. Danieli, tłumaczka dzieła na język włoski, która powołując się na opinię innych uważa, że dla Helwidiusza Maryja była uniwersalnym wzorem. Z racji tego, że do urodzenia Jezusa pozostawała dziewicą, a potem – małżonką, może być przykładem zarówno dla dziewic, jak i dla mężatek²⁶. Cechą charakterystyczną wyodrębnionych z tekstu pamfletu poglądów Helwidiusza jest to, że opierają się na ten-

²³ Por. Mt 1,24–25.

²⁴ Por. *Przeciw Helwidiuszowi* 5.

²⁵ Por. tamże, 13; Mt 13,54–55; 27,55–56; Mk 6,2–3; 15,47; 16,1–2; J 2,12; 7,3–5; 19,27; Dz 1,14; 1 Kor 9,4–5; Ga 1,18–19.

²⁶ Por. M.I. DANIELI, *La perenne verginità di Maria*, s. 12.

dencyjnie wybranych i zinterpretowanych świadectwach biblijnych.

Apologia dziewictwa Maryi

Nic dziwnego, że skoro poglądy Helwidiusza opierały się na subiektywnej interpretacji Pisma Świętego, w ich odparciu Hieronim posłużył się własną znajomością Biblii i umiejętnościami egzegetycznymi.

Odpowiadając na Helwidiuszową negację dziewictwa Maryi *post partum*, Hieronim dokonuje egzegezy Mt 1,25: *lecz nie zbliżał się do Niej, aż porodziła Syna, któremu nadał imię Jezus*²⁷. Zauważa, że czasownik *poznać* (*cognoscere*) nie zawsze w Piśmie Świętym odnosi się to aktu małżeńskiego, lecz używany jest także jako *poznanie* (*scientia*) w znaczeniu czysto intelektualnym. W ten sposób egzegeta ze Strydonu już na początku poucza Helwidiusza, że należy interpretować terminy biblijne, uwzględniając kontekst użycia i odnosząc je do innych wypowiedzi.

Analizując dalej ten fragment, Hieronim zajmuje się spójnikiem *aż* (*donec*), który niekoniecznie musi oznaczać jedynie określony punkt czasu. Cytując inne fragmenty Biblii dowodzi, że *donec* nie zawsze zapowiada wydarzenie, które będzie miało miejsce w przyszłości. Fragment Mt 28,20: *Oto Ja jestem z Wami przez wszystkie wieki, aż* (*usque*) *do skończenia świata*, czy 1 Kor 15,25: (*donec*) *aż położy wszystkich nieprzyjaciół pod swoje stopy*, nie oznacza, że Jezus przestanie być z nami po skończeniu

²⁷ Por. *Przeciw Helwidiuszowi* 6.

świata i nie będzie królować, kiedy zwycięży swych nieprzyjaciół. Tak samo należy rozumieć, że wyrażenie w Mt 1,25 zostało przytoczone przez Ewangelistę po to, aby nie dać powodu do zgorzenia całą zaistniałą sytuacją. Po porodzie Józef kontynuował życie we wstrzeмиężliwości²⁸. Dalej Hieronim udowadnia, że Józef w obliczu tajemnicy poczęcia z Ducha Świętego pozostał wstrzeмиężliwy przez całe swoje życie, a nie tylko do czasu narodzin Jezusa²⁹. Tak więc dziewictwa Maryi broni Hieronim udowadniając, że także Józef przez całe swoje życie żył w dziewictwie.

Następnie polemista zajmuje się słowem *pierworodny* (*primogenitus*), którego Helwidiusz użył przeciw dziewictwu Maryi. Hieronim wyjaśnia, że *pierworodny* nie przeciwstawia się wcale określeniu *jednorodzony* (*unigenitus*). Jest bowiem możliwe, że przychodzący na świat jest zarazem pierworodnym i jednorodzonym. Taka sytuacja ma miejsce wtedy, gdy po przyjściu na świat pierwszego potomka matka nie rodzi kolejnego³⁰. Można uznać ten kolejny dowód przeciwko dziewictwu Maryi za obalony prostym logicznym wywodem.

Broniąc dziewictwa *post partum*, na koniec nasz autor rozprawia się z zarzutem, że słowo *bracia Jezusa* jest użyte w znaczeniu braci biologicznych. Hieronim poświęca temu zarzutowi dużą część swojego dzieła. Nie wynika to jednak z trudności, jakie ten zarzut mógłby przyspo-

²⁸ Por. tamże, 7.

²⁹ Por. tamże, 8.

³⁰ Por. tamże, 11; 12.

rzyć, lecz jest to dla niego okazją, aby zrobić użytek ze znajomości Pisma Świętego. Nasz pisarz przytacza wiele fragmentów biblijnych, gdzie użyto słowa *frater* lub *fratres*. Ostatecznie dochodzi do wniosku, że słowo „brat” ma cztery znaczenia w Biblii³¹. Braterstwo może wynikać z faktu zrodzenia z tej samej matki, z przynależności do tego samego narodu, z pokrewieństwa lub z uczucia. Ponadto Hieronim stwierdza, że Pismo Święte nigdzie nie mówi o synach Maryi ani synach Józefa. W ten sposób przedstawia ostatni z argumentów za dziewictwem *post partum*, lecz także obala pogląd, że Józef był wdowcem, którego dzieci zostały przygarnięte i wychowane przez Maryję³². Dla Hieronima dziewictwo Józefa jest tak oczywiste jak dziewictwo Maryi.

Nie ulega wątpliwości, że Hieronim koncentruje się na obronie dziewictwa Maryi *post partum*. Pozostaje kwestia dziewictwa *in partu* i ewentualnego nawiązania do niego w dziele *Adversus Helvidium*. Według Mirri w dziele Hieronima można odnaleźć obronę dziewictwa *in partu* w momencie, gdy Hieronim opisuje wyjątkowość narodzin Jezusa, niejako przeciwstawiając je narodzinom każdego innego człowieka³³. Strydończyk pisze, że przy narodzinach Jezusa nie było innych kobiet i akuszerki, lecz to sama Maryja była matką i akuszerką³⁴. Pozostaje kwe-

³¹ Por. tamże, 16.

³² Por. L. MIRRI, *La verginità nel Mistero di Maria in san Girolamo*, StPatr 33 (1997), s. 343.

³³ Por. *Przeciw Helwidiuszowi* 10; L. MIRRI, *La verginità nel Mistero di Maria*, s. 340.

³⁴ Por. *Przeciw Helwidiuszowi* 10.

stia, czy tak mało wyrazisty opis wyjątkowych narodzin Jezusa można rozumieć jako Hieronimową obronę dziewictwa *in partu*.

Jaka jest przyczyna tej powściągliwości ze strony Strydończyka w obronie dziewictwa *in partu*? Pytanie to frapowało wielu uczonych, którzy udzielali różnych odpowiedzi. Pewne światło na kwestię może rzucić działalność i poglądy manichejczyków. Sekta działała w Rzymie w IV wieku i głosiła między innymi to, że Jezus przeszedł na świat w sposób nadzwyczajny³⁵. To mogłoby tłumaczyć, dlaczego Hieronim nie przedstawia swej obrony dziewictwa *in partu* w sposób tak jednoznaczny i wyrazisty, jak to czyni z *post partum*. Może chce uniknąć oskarżenia ze strony przeciwników o manicheizm i tym samym zaszkożenia sprawie dziewictwa. Podobnie wcześniej Tertulian w polemice z marcjonitami i walentynianami, którzy przypisywali Jezusowi posiadanie ciała czysto duchowego, podkreślał w traktacie *De carne Christi* realizm cielesnej egzystencji Jezusa i z tego powodu raczej wykluczał dziewictwo fizyczne Maryi *in partu*³⁶. Skądinąd wiemy, że Hieronim w innym sporze, z Jowinianem, broniąc dziewictwa jako takiego, nie uniknął posądzenia o manicheizm ze strony swoich przeciwników. Powyższa hipoteza, to jedno z możliwych wyjaśnień.

Z podniesionym problemem wiąże się kwestia Hieronimowego powstrzymania się od dyskusji nad dziewictwem Maryi *in partu* w napisanym dziesięć lat póź-

³⁵ Por. G. ROCCA *L'Adversus Helvidium*, s. 32–33; 36.

³⁶ Por. D. HUNTER, *Marriage, Celibacy*, s. 181.

niej *Adversus Jovinianum*. Na synodzie w Mediolanie w 393 roku zarzucono Jowinianowi, że zakłada ograniczone dziewictwo Maryi i biskup Ambroży podjął polemikę z nim na tym gruncie, broniąc dziewictwa Maryi *in partu*³⁷. Podobnie później Augustyn relacjonuje, że Jowinian negował wieczne dziewictwo Maryi³⁸. Trudność polega na tym, że ani papież Syrycjusz potępiający poglądy Jowiniana, ani Hieronim w żadnym ze swoich pism nie zajmuje się w ogóle tą kwestią. Jak wytłumaczyć to milczenie? Corsaro próbował usystematyzować odpowiedzi badaczy na to pytanie. Na przykład Penna twierdzi, że temat został pominięty, ponieważ był już traktowany w *Adversus Helvidium*, czego raczej nie można uważać za wiarygodne, jeśli weźmiemy pod uwagę, że Strydończyk zwykł powracać do tego, co już powiedział³⁹. Mało przekonująca wydaje się też teza Cavallery, że temat wiecznego dziewictwa miał w dyskusji z Jowinianem charakter uboczny i dlatego Hieronim go pominął⁴⁰. Dodajmy, że ranga tematu nie miałyby znaczenia, gdyby nasz polemista uznał temat za użyteczny do jeszcze większego pogwałcenia przeciwnika. Corsaro odrzuca też przypuszczenie Huntera utrzymującego, że zagadnienie to było obce

³⁷ Por. św. AMBROŻY, *Listy poza zbiorem* 15,12–13 (BOK 28, s. 255n).

³⁸ Por. św. AUGUSTYN, *De nuptiis et concupiscentia* 2,15; *Contra duas epistulas Pelagianorum* I,4; *Przeciw Julianowi* I,4; *De haeresibus* 82.

³⁹ Por. A. PENNA, *Gerolamo*, Torino 1949, s. 186.

⁴⁰ Por. F. CAVALLERA, *Saint Jérôme: Sa vie et son oeuvre*, t. 1–2, Louvain 1922.

Hieronimowi. Zdaniem angielskiego badacza Jowinian mógł negować wieczyste dziewictwo Maryi, ale jedynie dla Ambrożego to zagadnienie miało większe znaczenie, dlatego odniósł się również i do tych tez Jowiniana⁴¹. Z kolei J. Kelly dopuszcza i usprawiedliwia brak tej problematyki twierdząc, że milczenie Hieronima było spowodowane jego zgadzaniem się w tym szczególe ze swoim antagonistą. Dlatego unikał tego wątku, aby nie przyznać słuszności przeciwnikowi⁴². Rozwiązanie wydaje się być logiczne, pod warunkiem że można przypisać ascecie z Betlejem skłonność do racjonalizacji, jakkolwiek częściowej, wielkiej tajemnicy dziewiczego zrodzenia z Maryi. I kwestia pozostaje jeszcze bardziej paradoksalna, jeśli uwzględnimy znaczenie, jakie przypisuje Ambroży temu aspektowi herezji Jowiniana⁴³. Jak mogły nie wciągnąć Hieronima, który oparł swoją polemikę na Piśmie Świętym, zagadkowe proroctwa o dziewiczym zrodzeniu syna w Iz 7,14: *Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium* i Ez 44,2: *Dominus pertransabit per eam et erit clausa?* Metafora otwierającej się i na powrót zamykającej się bramy, przez którą przechodzi Pan, tak bogata teologicznie w odniesieniu do Maryi, musiałaby normalnie przyciągnąć uwagę naszego pisarza. Co zatem spowodowało jego milczenie?

⁴¹ Por. D. HUNTER, *Marriage, Celibacy*, s. 188–192; podobnie twierdzi Y.M. DUVAL, *L'affaire Jovinien: d'une crise de la société romaine à une crise de la pensée chrétienne à la fin du 4e et au début du 5e siècle*, Roma 2003, s. 188.

⁴² Por. J.N.D. KELLY, *Hieronim. Życie, pisma, spory*, przeł. R. WIŚNIEWSKI, Warszawa 2003, s. 213.

⁴³ Por. św. AMBROŻY, *Ep.* 188,4–7.

Corsaro przypuszcza, że Jowinian w piśmie, które Hieronim miał przed oczyma, nie podnosił w ogóle tej kwestii. Fakt ten tłumaczy milczenie Syrycjusza i Hieronima na ten temat. Ten wątek uboczny głównego sporu pojawił się w Mediolanie, dokąd, jak wiemy, Jowinian udał się po potępieniu w Rzymie. Tam natknął się na biskupa Ambrożego, wielkiego entuzjastę dziewictwa w Kościele i obrońcę wiecznego dziewictwa Maryi. W bezpośrednim starciu być może wyłoniła się ta kwestia i dlatego Ambroży, zarzucając przeciwnikowi negowanie dziewictwa Maryi *in partu*, podejmuje z nim polemikę również i na ten temat. Ponadto należy zauważyć, że Jowinian nie był jedynym oskarżonym, ale wraz z nim zostało oskarżonych ośmiu innych heretyków i każdy z nich mógł mieć swoje własne poglądy, które na koniec zostały przyjęte przez wszystkich oskarżonych, a w szczególności przez ich przywódcę⁴⁴. Gdy chodzi o poglądy Hieronima na temat wiecznego dziewictwa Maryi, to być może, jak twierdzi Nehring, Hieronim w momencie sporu z Helwidiuszem nie przemyślał jeszcze swego stanowiska na ten temat, co jednak nie oznacza, że był przeciwnikiem Jej dziewictwa *in partu*. Później wyraźnie opowie się również i za tym przejawem jego nienaruszalności⁴⁵.

⁴⁴ Por. F. CORSARO, *I concili di Roma e di Milano del 390 e l'„Adversus Iovinianum” di Gerolamo intorno al tema verginità matrimoniale*, [w:] *I concili della cristianità occidentale*, Roma 2002, s. 474; gruntowne omówienie kwestii por. P. NEHRING, *Dlaczego dziewictwo jest lepsze niż małżeństwo?*, s. 116–119.

⁴⁵ Por. św. HIERONIM, *Dialogi przeciw pelagianom* II,4 (PSP 10, s. 126); P. NEHRING, *Dlaczego dziewictwo jest lepsze niż małżeństwo?*, s. 118n.

Wracając do *Adversus Helvidium*, ostatnie stronnice tego pisma Hieronim poświęca wartości życia dziewiczego i małżeńskiego. I chociaż zarzeka się, że chwalcąc dziewictwo nie chce poniżyć wartości małżeństwa, to jednak nie sposób nie zauważyć, że jego deklaracja nie do końca odpowiada prawdzie⁴⁶. Otóż dla Hieronima nakaz Boży w Rdz 1,28: *Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię*, wzięty dosłownie, zdaje się tracić na aktualności w perspektywie Nowego Testamentu. Autor cytując rozliczne fragmenty z 1 Kor stara się udowodnić, że pełne zjednoczenie z Panem dokonuje się poprzez życie dziewicze⁴⁷. Popiera ten pogląd, odwołując się do realiów codziennych życia w małżeństwie. Przedstawia liczne niedogodności związane z małżeństwem, które utrudniają naśladowanie Jezusa i wypełnianie obowiązków chrześcijańskich. Takimi niedogodnościami, które oddalają od Boga, są: dbanie o wygląd dla przypodobania się mężowi, sprzątanie domu, przygotowywanie posiłków, zabawy z dziećmi...⁴⁸. To właśnie tu Hieronim ujawnia swe prawdziwe poglądy na temat małżeństwa, które jest dla niego złem koniecznym i owocem słabości chrześcijańskiej. W jego mniemaniu dążenie do świętości poprzez wypełnianie obowiązków małżeńskich czy rodzicielskich zdaje się być wprost niemożliwe. Hieronim tak bardzo podkreśla wartość życia dziewiczego, że odbiera małżonkom możliwość uświęcenia się poprzez stan

⁴⁶ Por. *Przeciw Helwidiuszowi* 22.

⁴⁷ Por. G. ROCCA, *L'Adversus Helvidium*, s. 98.

⁴⁸ Por. *Przeciw Helwidiuszowi* 22.

małżeński. Nie odbiera wdowom i małżonkom szansy świętości, ale sądzi, że mogą osiągnąć ją tylko te, które w wyrzeczeniu się pożycia małżeńskiego będą naśladować dziewice⁴⁹.

Tak więc pomimo tego, że *Adversus Helvidium* jest krótkim pamfletem apologetycznym, zawiera kilka istotnych idei na temat dziewictwa Maryi, które wejdą do dziedzictwa teologii. Lektura dzieła pozwala czytelnikowi poznać myśl mariologiczną Hieronima opartą na objaśnieniu fragmentów biblijnych odnoszących się do Matki Bożej, ale też znaleźć się niejako w centrum ówczesnego sporu na temat wartości dziewictwa i małżeństwa. Apologia dziewictwa Maryi jest dla niego również obroną wartości życia dziewiczego, którego był wielkim zwolennikiem. Pojawia się nawet problem, czy ta druga obrona nie stanowi pierwszorzędnego celu jego polemiki z Helwidiuszem. Hieronim w *Adversus Helvidium* stawia Maryję za wzór życia dziewiczego i Jej życiem dziewiczym uzasadnia słusność i wartość dziewictwa jako takiego. Tak czy inaczej, do kwestii związanej z osobą Maryi podchodzi bardzo gruntownie i obala tezy przeciwnika precyzyjniej niż w innych, późniejszych traktatach polemicznych, jak *Adversus Jovinianum* czy *Adversus Vigilantium*. Dzieje się tak może dlatego, że tematyka w *Adversus Helvidium* jest bardziej biblijna, a więc i bliższa polemście. Ponadto, być może jako młody pisarz bardziej przyłożył się do swego dzieła, podczas gdy na przykład w *Adversus Jovinianum* więcej dowierzał swemu pióru, co – przy po-

⁴⁹ Por. tamże, 23.

pisie niekwestionowanego talentu literackiego – skutkowało utratą precyzji teologicznej.

Bibliografia

Wydania (CPL 609)

HIERONIM ZE STRYDONU, *Adversus Helvidium de Mariae virginitate perpetua*, PL 23, kol. 193–216.

Przekłady

Francuski: F.F. BAREILLE, *De la perpétuelle virginité de Marie, contre Helvidius*, [w:] TENŹE, *Oeuvres complètes de saint Jérôme*, vol. 2, Paris 1878.

Rosyjski: *О приснодевстве бл. Марии. Книга против Ельвидия*, [w:] *Творения блаженного Иеронима Стридонского*, ч. 4, Киев 1880 (*Библиотека творений св. отцов и учителей церкви западной*, Кн. 6), s. 95–124.

Angielski: W.H. FREMANTLE, *Against Helvidius, A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, vol. 6, New York 1893, s. 334–346 (<http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf206.vi.v.html> – dostęp 28. 12. 2013).

Niemiecki: L. SCHADE, *Über die beständige Jungfrauschaft Mariens*, Kempten 1914, BKV 15, s. 259–292 (<http://www.unifr.ch/bkv/kapitel2146.htm> – dostęp 28. 12. 2013).

Polski: W. KANIA, [w:] *Ojcowie Kościoła łacińscy. Teksty o Matce Bożej*, Niepokalanów 1981, s. 80–100.

Włoski: *La perenne verginità di Maria (contro Helvidio)*, tł., wstęp i oprac., M.I. DANIELI, Roma 1988 (*Collana di testi patristici*, 70).

Opracowania

HUNTER D. G., *Helvidius, Jovinian, and the virginity of Mary in late fourth-century Rome*, „*Journal of Early Christian Studies*” 1/1 (1993), s. 47–71.

- JOUASSARD G., *La personnalité d'Helvidius*, [w:] *Mélanges J. Saunier*, Lyon 1944, s. 139–156.
- KELLY J.N.D., *Hieronim. Życie, pisma, spory*, przeł. R. WIŚNIEWSKI, Warszawa 2003.
- MIRRI L., *La verginità nel mistero di Maria in San Girolamo*, *StPatr* 33 (1997), s. 325–344.
- NEHRING P., *Dlaczego dziewictwo jest lepsze niż małżeństwo? Spór o ideał w chrześcijaństwie zachodnim końca IV w. w relacji Ambrożego, Hieronima i Augustyna*, Toruń 2005.
- ROCCA G., *L'adversus Helvidium di san Girolamo nel contesto della letteratura ascetico-mariana del secolo IV*, Bern [i in.] 1998.